

Katarzyna Kubiszewska*

STRUKTURA SEKTORA BANKOWEGO W WYBRANYCH KRAJACH BAŁKANÓW ZACHODNICH

WSTĘP

W sektorze bankowym zjawisko konkurencji pojawiło się później niż w tradycyjnych sektorach przemysłowych, lecz w warunkach współczesnych rozwija się bardzo dynamicznie i przybiera często agresywne formy. Zróżnicowane strategie konkurencyjne banków są wyrazem zdywersyfikowanego podejścia zarządzających do wyzwań rynkowych. Zarówno w teorii, jak i praktyce usług bankowych mówi się już otwarcie o konieczności konkurowania w coraz bardziej złożonym otoczeniu, a współczesny sposób podejścia do tego problemu jest rezultatem zmieniających się koncepcji i teorii na temat konkurencji jako takiej¹.

Celem artykułu jest zaprezentowanie ewolucji struktury rynków bankowych w wybranych krajach Europy Bałkańskiej, przechodzących transformację systemową. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy kraje wywodzące się z jednego państwa rozwijają rynek bankowy, pod względem jego struktury, w analogiczny sposób.

---

* Doktor Katarzyna Kubiszewska pracuje w Katedrze Analizy Ekonomicznej i Finansów Wydziału Zarządzania i Ekonomii na Politechnice Gdańskiej.

¹ J.K. Solarz, *W poszukiwaniu modelu systemu bankowego dla Polski*, Warszawa 1994.

1. TEORIA KONKURENCJI W BANKOWOŚCI

Pojęcie konkurencji między bankami jest w literaturze różnie definiowane. J.K. Solarz podkreśla, że typowy rynek usług bankowych ma strukturę zbliżoną do rynku o strukturze oligopolu, a do podstawowych cech rynku o strukturze oligopolu zalicza²:

- ❖ istnienie stosunkowo niewielkiej liczby sprzedawców,
- ❖ duży udział poszczególnych podmiotów w ogólnej wielkości podaży,
- ❖ ograniczony barierami wejścia dostęp do nowych sprzedawców,
- ❖ możliwość zawierania przez sprzedawców porozumień,
- ❖ działanie na rynku podmiotów o stosunkowo dużej sile ekonomicznej,
- ❖ wyróżnikiem konkurencji tego typu jest presja na wprowadzanie innowacji.

Do lat 70. XX w. w krajach rozwiniętych podtrzymywano typowo oligopolistyczny charakter rynku bankowego (nieformalny kartel). Celem takiego podejścia było zapewnienie stabilności na rynkach bankowych. W teorii bankowości podkreślano wówczas niejednokrotnie, że sektor bankowy jest specyficzny i że konkurencja może prowadzić do zmniejszenia zysków, zmniejszenia kapitałów własnych i, w konsekwencji, zagrozi bezpieczeństwu całego systemu, poprzez wzrost ryzyka, pokusę nadużyć i możliwość wystąpienia kryzysu. Charakterystyczne dla struktury oligopolu w bankowości jest funkcjonowanie grup dużych banków, posiadających duży udział w ogólnej wielkości podaży, siłę ekonomiczną oraz podstawowe znaczenie dla sektora. Obok nich licznie działają małe banki, odgrywające rolę uzupełniającą.

Wśród oligopoli podejmujących znowę niedoskonałą można wyróżnić dwa rodzaje: tradycyjny oraz technologiczny, zwany też innowacyjnym. Do oligopolu tradycyjnego zalicza się model typu Cournota³. Przykładami tego rodzaju rynku oligopolistycznego w bankowości mogą być niewielkie banki, które działają na określonym rynku lokalnym, np. banki spółdzielcze.

Drugą wymienioną koncepcją to oligopol technologiczny, zwany innowacyjnym⁴. Na rynku bankowym przejawia się to istnieniem banków, które tworzą coraz nowocześniejsze produkty i oferują je klientom, wygrywając na pewien czas walkę z kon-

² J.K. Solarz, *W poszukiwaniu modelu...*, *op. cit.*

³ Koncepcja ta dotyczy decyzji związanych z poszukiwaniem optymalnej wielkości produkcji przez firmę przy założeniu, że decyzje firmy, w tym zakresie, nie wpływają na decyzje rywali o wielkości ich własnych dostaw rynkowych. Każde przedsiębiorstwo, niezależnie od drugiego, podejmuje decyzje o ilości produkcji w celu maksymalizacji zysku, a zysk producenta zależy od niekontrolowanej ilości produkcji drugiego producenta.

⁴ Zgodnie z tą koncepcją na rynku działają przedsiębiorstwa skłonne do rywalizacji o większy udział w rynku, a w konsekwencji o większy udział w zyskach branży przez podejmowanie działań polegających na wdrażaniu nowych rozwiązań technologicznych, aby w ten sposób wyprzedzić rywali w walce o klienta.

kurencją. Z uwagi na fakt, że w bankowości nie istnieją prawa autorskie, inne banki mogą bez przeszkód kopiować usługi i produkty, podążając krok za innowatorem.

Nastawienie, koncentrujące się na specyfice sektora bankowego i jego stabilności, zaczęło się jednak zmieniać od końca lat 70. Zjawiskiem, które w największym stopniu wpłynęło na wzrost poziomu konkurencji na globalnym rynku bankowym, była deregulacja rynków finansowych. Wpłynęła ona negatywnie na poziom dochodów i zakres dominującej pozycji banków. W konsekwencji przeprowadzonej liberalizacji rynków bankowych w bankowości pojawiły się nowe struktury rynkowe, jako skutek redukcji barier dostępu do tego rynku i wprowadzenia możliwości przeprowadzania transakcji fuzji i przejęć pomiędzy instytucjami. Rynek bankowy w wielu krajach jest monopolistyczny. Struktura jest skoncentrowana, ale w różnych formach niedoskonała.

Zmiany zachodzące w ostatnich dwóch dekadach odbiły się na bankowości. Nastąpiła ewolucja z typowo oligopolistycznego rynku, nastawionego na podział i bezpieczeństwo, do rynku konkurencyjnego ukierunkowanego na ostrą walkę o klienta i wzrost efektywności. W zakresie regulacyjnym wzrost konkurencji pociągnął za sobą nacisk na większą przejrzystość rynku i samoregulację banków. Deregulacja rynków finansowych spowodowała znaczny wzrost konkurencji, a w następstwie wzrost efektywności banków, oraz przywróciła znaczenie konkurencji jako dominującej zasady również na rynku bankowym.

Równoległe do przemian zachodzących w sektorach bankowych, w teorii bankowości od wielu lat trwa dyskusja na temat kształtu konkurencji na rynkach bankowych oraz zakresu ingerencji przepisów prawnych w postaci różnego rodzaju regulacji. Ekonomisci reprezentujący nurt swobodnej bankowości, tzw. *free banking*, twierdzą, że banki centralne i regulacje bankowe stanowią jedno z najważniejszych źródeł problemów wpływających negatywnie na działalność sektorów bankowych⁵. Ponadto zwolennicy tej koncepcji uważają, że: „nadzór może przynieść więcej szkód niż korzyści, a przy podejmowaniu decyzji przez banki należy się kierować jedynie wymaganiami rynku”⁶. Z drugiej jednak strony, zwolennicy rozwoju nadzoru bankowego wskazują na rolę, jaką odgrywa system bankowy we współczesnej gospodarce, jako istotny element stabilności gospodarczej. Utracili oni entuzjazm dla zjawiska całkowitej deregulacji, upatrując właśnie w niej przyczyny wielu kryzysów finansowo-bankowych połowy lat 90. Brak koordynacji pomiędzy liberalizacją a nadzorem jakościowo-ostrożnościowym przyczynił się w znacznym stopniu do wybuchu kryzysów w sektorach bankowych wielu krajów. Ich zdaniem, w warunkach globalizacji oraz zacierania się granic instytucjonalnych i funkcjonalnych, pozwolenie na wzrost presji konkurencyjnej może zagrażać stabilności

⁵ Z. Daniluk, *Bezpieczeństwo systemu bankowego w UE i w Polsce*, Warszawa 1997.

⁶ H. Gronkiewicz-Waltz, *Bank centralny. Od gospodarki planowanej do rynkowej. Zagadnienia administracyjne*, Warszawa 1992.

całego systemu. Podkreślają, że nadmierna konkurencja może stać się rujnująca dla rynku bankowego, wskutek wzrostu ryzyka, występowania pokusy nadużycia i zagrożenia kryzysami⁷.

Teorię konkurencji doskonałej trudno jest odnieść do rynków bankowych ze względu na różnorodność produktów oraz segmentację rynku. W praktyce teoria ta nie jest w pełni zgodna z realiami współczesnych gospodarek krajów rozwiniętych. Miejsce jej przejmują teoria konkurencji zdolnej do działania (*workable competition*, sformułowana przez J.M.Clarka)⁸. Zgodnie z tą teorią decydenci nie poszukują najlepszych rozwiązań, ale rozwiązań ich satysfakcjonujących. Teoria ta zakłada, że między aktywnymi i pasywnymi uczestnikami rynku występuje asymetria informacji. Oznacza to, że nie liczba, ale jakość banków decyduje o tym, czy istnieją warunki do konkurowania. Konkurencja cenowa nie jest tak ważna jak głosi teoria konkurencji doskonałej. Bardziej istotne jest zaufanie do danej instytucji finansowej, do tego, czy będzie ona w stanie wywiązać się ze swoich zobowiązań. Wielkie banki dzieli jakość świadczonych usług i wprowadzanych innowacji. Banki te umacniają swoje pozycje, wprowadzając szeroki wachlarz usług. Zasady współdziałania banków są ściśle określone, co powoduje, że na rynku mamy do czynienia z konkurencją niedoskonałą. Warunki dyktuje koalicja wielkich banków, a liczna rzesza małych banków musi się do tych warunków dostosować⁹.

Niektórzy autorzy stosują wobec rynków bankowych paradygmat potencjalnej konkurencji¹⁰. Zakłada on, że w bankowości nie ma znacznych barier ograniczających wejście na rynek. W konsekwencji banki nie mogą realizować zbyt wysokich zysków, bo to powodowałoby tendencję do wejścia na rynek nowych firm. Również globalizacja i integracja rynków finansowych, rozumiane jako tendencja do przenoszenia konkurencji z rynku lokalnego na rynek ponadnarodowy, zwiększa znacznie presję konkurencyjną zarówno realną, jak i potencjalną¹¹. Teoria potencjalnej konkurencji podkreśla fakt, że największe znaczenie ma zaufanie klientów do instytucji kredytowych. Na rynku finansowym pojawiają się konkurenci dla banków w postaci firm ubezpieczeniowych, funduszy inwestycyjnych oraz banków zagranicznych. Wszystkie te czynniki powodują, że konkurencję na rynku finansowym można określić jako niedoskonałą i potencjalną. Dlatego też nie mają tutaj zastosowania teorie wyjaśniające przebieg zjawisk na rynkach produktów konsumpcyjnych czy inwestycyjnych¹².

⁷ K. Stępień, *Konsolidacja a efektywność banków w Polsce*, Warszawa 2004.

⁸ J.K. Solarz, *W poszukiwaniu modelu...*, *op. cit.*

⁹ W.L. Jaworski, *System bankowy – podstawowe problemy*, [w:] *Współczesny bank*, W.L. Jaworski (red.), Warszawa 1998.

¹⁰ S. Heffernan, *Modern Banking in Theory and Practice*, J. Wiley, New York 1996.

¹¹ I. Cabral, F. Dierick, J. Vesala, *Banking Integration in the Euro Area*, ECB Occasional Paper Series 06, European Central Bank 2002.

¹² K. Stępień, *Konsolidacja a efektywność...*, *op. cit.*

Problemem związanym z kwestią konkurencji w sektorze bankowym jest poziom jego koncentracji, który jest przedmiotem badań od długiego już czasu. Istnieje wiele kierunków prowadzonych badań. Pierwszy spór dotyczy wątpliwości co do stopnia koncentracji sektora bankowego: zwiększyć czy zmniejszyć koncentrację¹³. Inne dyskusje dotyczą skutków koncentracji sektora bankowego, dla samego sektora, jak i całej gospodarki.

Poziom koncentracji w sektorze bankowym wpływa na różne problemy na rynku, lecz nie ma zgodności w odniesieniu do końcowych efektów. Jednym z najczęściej wymienionych aspektów jest konkurencja w sektorze bankowym. Raport Banku Światowego¹⁴ pokazuje, że konkurencja może prowadzić do większej efektywności, ale warunkiem jest odpowiedni nadzór i odpowiedni system regulacji. Pierwsze badanie stopnia koncentracji i konkurencji w sektorze bankowym zostało przeprowadzone w 1954 roku przez Alhadeffa. Przeprowadzone badania dotyczące zmian w koncentracji i konkurencji wykazały, że koncentracja w sektorze bankowym UE rosła zarówno przed kryzysem, jak i w jego trakcie. Jednak wyniki dotyczące wpływu na konkurencję między bankami są niejednoznaczne¹⁵. W krajach UE-12 nastąpił wzrost konkurencji przed kryzysem i nieznaczny jej spadek w okresie kryzysu¹⁶. Badania przeprowadzone przez KNF¹⁷ wykazały, że w całej Unii Europejskiej nie odnotowano statystycznie istotnego związku pomiędzy koncentracją w sektorze bankowym a wynikami finansowymi.

Innym ważnym aspektem bankowości jest jego stabilność. Część autorów wyraża pogląd, że zbyt duża konkurencja może zdestabilizować rynki bankowe, mimo iż konkurencja sama nie tworzy niestabilności. Oznacza to, że mniej skoncentrowane sektory bankowe z dużą liczbą stosunkowo małych banków są bardziej podatne na

¹³ M. Sathye, *The Impact of Foreign Banks on Market Concentration: The Case of India*. Applied Econometrics and International Development, 2002 (AEEADE), Vol. 2-1, <http://www.ideas.repec.org/s/aea/aeinde.html>; P.P. Athanasoglou, S.N. Brissimis, M.D. Delis, *Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability*, „Journal of International Financial Markets, Institutions and Money” 2008, Vol. 18, No. 2, <http://dx.doi.org/10.1016/j.intfin.2006.07.001>

¹⁴ *Rethinking the Role of the State in Finance*, World Bank, Washington 2013.

¹⁵ J.A. Bikker, S. Shaffer, L. Spierdijk, *Assessing Competition with the Panzar-Rosse Model: The Role of Scale, Costs, and Equilibrium*, The Review of Economics and Statistics, MIT Press, 2012, Vol. 94(4); L. Weill, *Bank competition in the EU: How has it evolved?*, „Journal of International Financial Markets, Institutions and Money” 2013, Vol. 26, s.100–112.

¹⁶ M. Pawłowska, *Competition, concentration and foreign capital in the Polish banking sector (prior and during the financial crisis)*, National Bank of Poland Working Papers, 2012, No. 130; S. Clerides, M.D. Delis, & S. Kokas, *A new data set on bank competition in national banking markets*, Working Paper 08-2013, University of Cyprus; G. Efthyvoulou, C. Yildirim, *Market Power in CEE Banking Sectors and the Impact of the Global Financial Crises*, Case Network Studies & Analysis, 2013, No. 452.

¹⁷ *Koncentracja w sektorze bankowym w Polsce*. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013.

kryzysy finansowe w przeciwieństwie do wysoce skoncentrowanych rynków. Tłumaczy się to tym, że na mniej skoncentrowanych rynkach bankowych istnieje silniejsza konkurencja między instytucjami, zaś większe banki mogą skorzystać z efektów skali poprzez dywersyfikację swojej działalności, co chroni je przed potencjalnymi perturbacjami finansowymi¹⁸. Ponadto, z punktu widzenia stabilności finansowej jest oczywiste, że w wysoko skoncentrowanych sektorach bankowych duże banki mogą ograniczyć skutki kryzysu finansowego poprzez przejmowanie instytucji w trudnej sytuacji, jak podczas kryzysu finansowego 2007–2009¹⁹.

Inne wyniki zostały sformułowane przez Uhde i Heimeshoffa²⁰, którzy wyraźnie potwierdzają hipotezę o negatywnym wpływie na wzrost koncentracji na stabilność sektora bankowego, opierając się na badaniach przeprowadzonych w okresie 1997–2005 dla banków działających w Unii Europejskiej za pomocą indeksu z-score jako miary stabilności finansowej. Zwolennicy tego poglądu dowodzili, że banki działające na rynkach o wyższym wskaźniku koncentracji były bardziej narażone na bankructwo²¹, jak również przedstawili pozytywną zależność pomiędzy poziomem koncentracji na rynku a posiadaniem bardziej ryzykownych portfeli kredytowych²².

Sektory bankowe krajów w okresie transformacji także są przedmiotem badań. Wśród tych badań Yildirim i Philippatos²³ analizują ewolucję warunków konkurencji w sektorach bankowych w 14 krajach Europy Środkowej i Wschodniej w okresie 1993–2000. Wyniki sugerują, że rynki tych krajów nie mogą być jednoznacznie scharakteryzowane jako idealne konkurencyjne lub czysty monopol, z wyjątkiem Macedonii i Słowacji. Do podobnych wniosków doszli Drakos i Konstantinou²⁴

¹⁸ A. Demirgüç-Kunt, R. Levin, *Bank Concentration: Cross Country Evidence*, 2000, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/02/10/000265513_20040210165243/additional/310436360_20050276035212.pdf; F. Allen, D. Gale, *Competition and Systemic Stability*, „Journal of Money, Credit and Banking” 2004, 36, s. 453–480; D.C. Wheelock, P.W. Wilson, *Evaluating the Efficiency of Commercial Banks: Does Our View of What Banks Do Matter?*, Review of Federal Reserve of St. Louis 1995.

¹⁹ E. Liikanen, *Final Report of the High-level Expert Group on Reforming the Structure of the EU Banking Sector*, Brussels 2012.

²⁰ A. Uhde, U. Heimeshoff, *Consolidation in Banking and Financial Stability in Europe*, „Journal of Banking and Finance” 2009, t. 33, s. 1299–1311.

²¹ J.H. Boyd, G. De Nicolo, A.M. Jalal, *Bank Competition, Risk and Asset Allocations*, IMF Working Paper 143, 2009, s. 1–35.

²² G. De Nicolo, E. Loukoianova, *Bank ownership, market structure and risk*, IMF Working Papers 215, 2007, s. 1–44; G. Jimenez, J.A. Lopez, J. Saurina, *How does competition affect bank risk-taking?*, „Journal of Financial Stability” 2013, Vol. 9, Issue 2, s. 185–195; A. Berger, L.F. Klapper, R. Turk-Ariss, *Bank Competition and Financial Stability*, „Journal of Financial Service Research” 2009, 35, s. 99–118.

²³ H. Yildirim, G. Philippatos, *Efficiency in Banks: Recent Evidence from the transition economies of Europe 1993–2000*, „European Journal of Finance” 2007, No. 13.

²⁴ K. Drakos i P. Konstantinou, *Competition And Contestability in Transition Banking: An Empirical Analysis*, „South-Eastern Europe Journal of Economics” 2000, No. 2.

oceniając warunki konkurencji dla grupy sektorów bankowych w Europie Środkowo-Wschodniej w okresie 1992–2000. Każdy z badanych krajów, z wyjątkiem Łotwy, charakteryzował się konkurencją niedoskonałą, monopolistyczną lub oligopolistyczną. Wreszcie Gelos i Roldos²⁵ zbadali warunki konkurencyjne dla wybranych krajów Ameryki Łacińskiej i Europy Środkowej i Wschodniej w okresie 1994–1999. Wyniki potwierdzają hipotezę monopolistycznej konkurencji dla wszystkich omawianych krajów. Dowiedli, że mimo spadku liczby banków w analizowanym okresie, „poziom koncentracji nie wzrósł”. Dalsze dowody empiryczne pokazują, że sektory bankowe w regionie działały w warunkach konkurencji monopolistycznej²⁶. Dalsze badania koncentrują się na kierunkach i na sile zależności między koncentracją i stabilnością sektorów bankowych w Europie Środkowej i Wschodniej²⁷.

2. METODYKA BADAŃ

Do pomiaru struktury rynku można wykorzystać narzędzia o charakterze ilościowym oraz jakościowym. Wśród popularnych metod wymienia się indeks Lerner, który opisuje stopień siły rynkowej przedsiębiorstwa na rynku, a także wskaźnik dynamiki koncentracji Grossacka, współczynnik Giniego lub współczynnik entropii, jak również wskaźnik koncentracji (CR) i wskaźnik Herfindahla i Hirschmana (HHI).

Analizę struktury przeprowadzono przy wykorzystaniu dwóch wskaźników: współczynnika CR oraz indeksu HHI. Współczynnik koncentracji dla 5 największych banków pokazuje położenie danego rynku między strukturami konkurencji doskonałej i monopolu. O monopolu mówi się wtedy, gdy dla jednego przedsiębiorstwa wskaźnik koncentracji przekracza 90%, a rynek uznaje się za konkurencyjny, jeśli wskaźnik koncentracji jest mniejszy od 40%. HHI to suma kwadratów udziałów w sprzedaży wszystkich banków działających na rynku. Należy on do przedziału od 10 000 dla czystego monopolu (100% udziału w rynku) do 0 dla rynku z nieskończone wieloma bardzo małymi instytucjami (ich udziały dążą do zera). Przewaga HHI polega na tym, że uwzględnia on udziały wszystkich firm w rynku.

²⁵ G.R. Gelos, J. Roldos, *Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems*, IMF Working Papers, 2002, No. 186; G.R. Gelos, J. Roldos, *Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems*, *Emerging Markets Review* 2004, No. 5.

²⁶ A. Koutsomanoli-Filippaki, E. Mamatzakis, C. Staikouras, *Competition and concentration in the banking sector of the South Eastern European region*, „*Emerging Markets Review*” 2005, Vol. 6, Issue 2, June; A. Koutsomanoli-Filippaki, E. Mamatzakis, C. Staikouras, *Banking inefficiency in Central and Eastern European countries under a quadratic loss function*, „*Emerging Markets Review*, Elsevier” 2009, Vol. 10(3), pp. 167–178.

²⁷ K. Kil, *Poziom koncentracji a stabilność finansowa sektorów bankowych krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 2015, nr 110, s. 5–17.

Implikacje są następujące: z jednej strony im bardziej nierównomierny jest podział rynku między poszczególnymi bankami, a jednocześnie im mniejsza jest ich liczba, tym większa jest wartość wskaźnika.

Analizę przeprowadzono dla 3 krajów z regionu Europy Bałkańskiej, tj. Serbii, Macedonii oraz Chorwacji, za okres 2004–2014. Poziom koncentracji porównano z liczbą i sumą bilansową instytucji bankowych, podzielonych według ich wielkości na trzy grupy: małe, średnie i duże banki. Podział na trzy grupy został przeprowadzony ze względu na wielkość sumy bilansowej (zob. tabela 1).

Tabela 1. Trzy grupy banków

	Banki małe	Banki średnie	Banki duże
Chorwacja	Udział w całkowitych aktywach sektora bankowego – mniej niż 1%	Udział w całkowitych aktywach sektora bankowego – 1%–5%	Udział w całkowitych aktywach sektora bankowego – ponad 5%
Serbia	Do 10 000 RSD	Od 10 tys. do 100 tys. RSD	Ponad 100 000 RSD
Macedonia	2004 do 2 mld MDK do 2008 r. do 4,5 mld MDK 2009 do 5,0 mld MDK 2010 do 5,6 mld MDK 2011 do 6,2 mld MDK 2012 do 6,7 mld MDK 2013 do 7,1 mld MDK 2014 do 7,6 mld MDK	2004 do 15 mld MDK do 2008 r. do 15 mld MDK 2009 do 5,0 mld MDK 2010 do 22,5 mld MDK 2011 do 25,1 mld MDK 2012 do 26,9 mld MDK 2013 do 28,4 mld MDK 2014 do 30,2 mld MDK	do 2008 r. ponad 15 mld MDK 2009 ponad 20,0 mld MDK 2010 ponad 22,5 mld MDK 2011 ponad 25,1 mld MDK 2012 ponad 26,9 mld MDK 2013 ponad 28,4 mld MDK 2014 ponad 30,2 mld MDK

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych banków centralnych.

3. WYNIKI BADAŃ

Systemy bankowe w krajach Bałkanów Zachodnich charakteryzują się pewnymi wspólnymi cechami. Wszystkie z nich wchodziły w skład większego państwa – byłej Republiki Jugosławii, nie mając niezależności politycznej i ekonomicznej. Kraje te musiały walczyć o swoją tożsamość i budować swoją państwowość od podstaw. Przez długi czas w latach 90. XX w. kraje Bałkanów Zachodnich pozostawały w konflikcie wojennym. Jednocześnie wszystkie z nich zdecydowały się na przekształcenie gospodarki z centralnie planowanej na system oparty na rynkowych zasadach. Oznaczało to prywatyzację, ustanowienie nowego systemu prawa i two-

zenie instytucji regulujących zasady rynkowe. Proces ten odnosi się również do sektora bankowego.

Sektory bankowe w omawianych krajach przeszły gruntowną transformację w obszarze legislacyjnym, tworzenia nowych instytucji, jak również nastąpiły zmiany w odniesieniu do struktury rynkowej samego sektora. Oznaczało to stworzenie, często od podstaw, dwupoziomowego systemu oraz liberalizację przepisów prawnych pozwalającą na odejście od modelu monopolu zdominowanego przez własność państwową do modelu konkurencji, z przewagą prywatnych inwestorów zagranicznych. W omawianych krajach regionu Europy Bałkańskiej w latach 90. XX w. wprowadzono odpowiednie przepisy, umożliwiające zarówno tworzenie banków, jak i wejście inwestorów zagranicznych.

Sektory bankowe charakteryzują się różną liczbą instytucji. W 2004 r. największą ich było w Chorwacji, a najmniej w Serbii. Liczba banków w każdym z trzech omawianych sektorów bankowych w okresie od 2004 r. regularnie zmniejsza się. W Chorwacji i Macedonii spadek stanowi ok. 25% liczby początkowej, co w konsekwencji spowodowało wyrównanie tej liczby. W Serbii liczba banków zmniejszyła się najistotniej, bo aż o 33% w ciągu jednej dekady.

Zmiany w liczbie banków odbywają się za sprawą zmniejszającej się liczby banków z grupy małych i średnich. We wszystkich krajach liczba banków w grupie instytucji małych zmniejszała się, najbardziej w Serbii, bo aż o 90%. I tylko w Serbii liczba banków zwiększyła się w dwóch grupach: w grupie banków średnich – o 30% i banków dużych – o 230%. Grupa banków dużych w Macedonii i Chorwacji pozostaje niezmienna przez cały okres badawczy.

Region Bałkanów Zachodnich charakteryzuje się malejącą liczbą banków oraz wysokim zaangażowaniem kapitału zagranicznego. Zmniejszającej się liczbie instytucji działających na rynku bankowym towarzyszy wysoki poziom koncentracji sektora, a także wysoki udział zagranicznych inwestorów z krajów sąsiednich. Własność zagraniczna i ich obecność w sektorze bankowym stała się kluczowym elementem prywatyzacji banków w krajach transformacji²⁸. Najbardziej aktywne są banki greckie i włoskie²⁹ oraz austriackie³⁰. W Chorwacji w latach 90. stopniowo rozwijały się grupy bankowe jako część procesu konsolidacji i transformacji sektora. W ostatniej dekadzie konsolidacja sektora wzrastała poprzez rosnące zaangażowanie kapitału zagranicznego w krajowym sektorze bankowym, w tym akwizycji dwóch największych banków: Privredna banka Zagreb d. d. (PBZ) (1999) i Zagre-

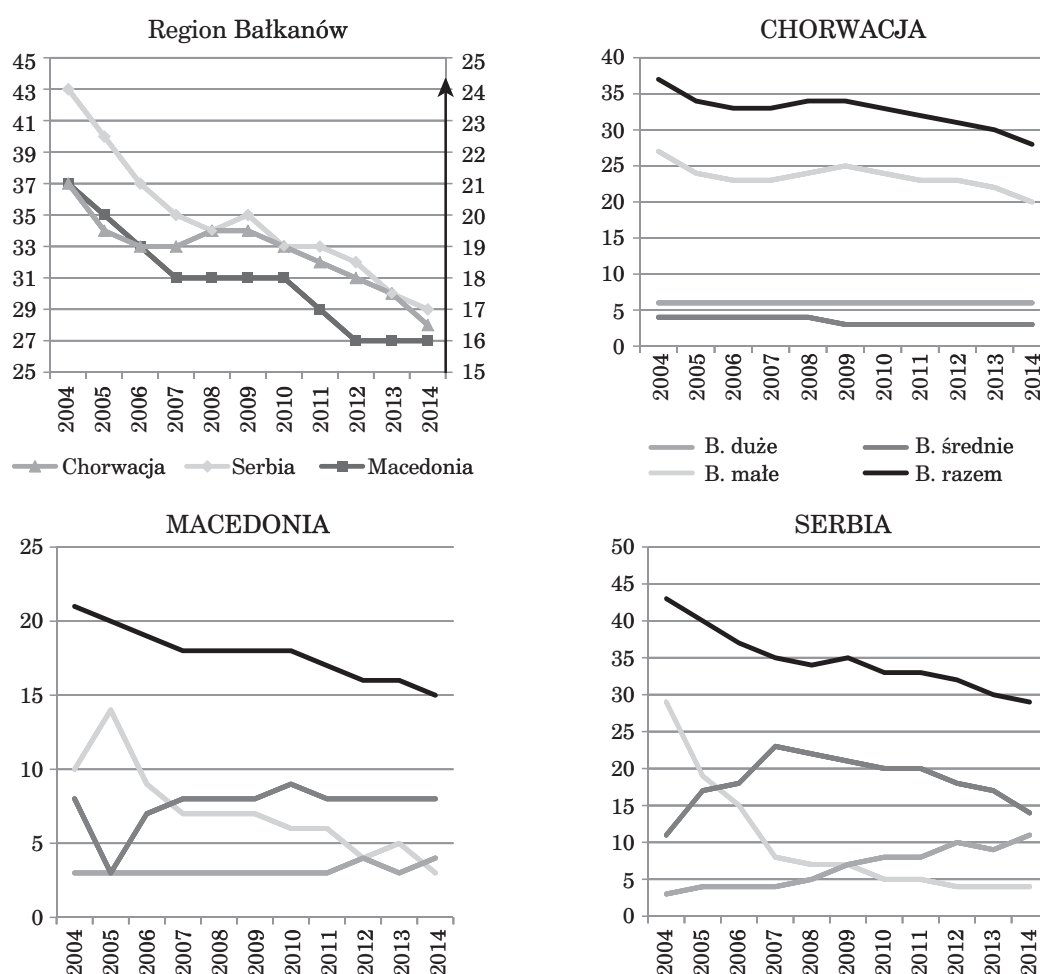
²⁸ J. Bonin, I. Jasan, P. Wachel, *Bank performance, efficiency and ownership in transition countries*, „Journal of banking & finance” 2005, No. 29 (1), s. 31–53.

²⁹ J. Bastian, *Banking on Southeast Europe, Financial Sector Reform amidst Regional Economic Volatility*, „Journal of Southeast European and Black Sea Studies” 2003, Vol. 3, No. 1, s. 81–107.

³⁰ P. Breyer, *Central and Eastern Europe – The Growth Market for Austrian Banks*, „Monetary Policy & The Economy” 2004, 3, s. 63–88.

bačka banka (Zaba) (2001) przez dwie włoskie grupy bankowe: Grupo IntesaBci i UniCredito Italiano. Przed 1999 r. dostęp dla banków zagranicznych ograniczał się jedynie do otwierania nowych oddziałów. Przejęcia, zarówno transgraniczne, jak i krajowe stały się czynnikiem dominującym w kształtowaniu struktury sektora po drugiej fali zawirowań. Od 2004 r. ponad 90% kapitału chorwackiego sektora bankowego znajduje się pod kontrolą ośmiu zagranicznych grup bankowych. PZB i Zaba są to dwa największe banki działające w Chorwacji, których udział w rynku, mierzony wielkością aktywów, wynosi ponad 40%.

Rysunek 1. Liczba banków, z podziałem na grupy, w omawianych krajach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych banków centralnych.

Mimo że do roku 2004 liczba banków w Serbii została zredukowana do 43, tj. o jedną trzecią w porównaniu do 1995 r., to mówiło się o tym kraju, że był gospodarką przebankowaną (EBOR, 2005). Do 2014 r. liczba banków zmalała do 29 instytucji. W tym okresie państwowa własność sektora bankowego zmniejszyła się na rzecz zaangażowania banków zagranicznych do ok. 75% sektora bankowego,

z udziałem instytucji austriackich (27%), greckich (16%), oraz włoskich banków (15,4%). Było to szczególnie potrzebne dla przywrócenia społecznego zaufania do banków w Serbii, która stosunkowo późno rozpoczęła proces prywatyzacji sektora bankowego. Istotnym czynnikiem okazało się wsparcie EBOiR³¹. W 2006 roku EBOiR objął 25% udziałów w Komercijalna Banka i National Bank of Greece kupił Vojvidjanska banka. Oprócz świadczenia usług finansowych opartych na standardach rynkowych, zagraniczne banki odgrywają szczególną rolę w zaspokajaniu oczekiwań uczestników rynku³². W Serbii dla banków, aby w pełni osiągnąć swój potencjał w doprowadzeniu do zdrowego wzrostu gospodarczego, konieczne było znalezienie rozwiązania dla bardzo wrażliwych kwestii terytorialnych, przewyciężenia dziedzictwa systemu samorządowego (tzw. III droga) i biernego oczekiwania na restrukturyzację.

Zagraniczne instytucje bankowe, które weszły na rynek bankowy w Macedonii, nie miały istotnego wpływu na jego koncentrację. Nie pojawił się nowy bank, któremu udało się znacząco zwiększyć udział w rynku. W istocie, w większości nowe podmioty połączyły lub nabyły sieci oddziałów istniejących banków krajowych, co nie sprzyjało istotnym zmianom w liczbie instytucji. Z drugiej strony, gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa nie zmieniały swoich preferencji w wyborze banków i kontynuowały współpracę z tymi samymi bankami, jak wcześniej, co oznaczało trudności w zdobywaniu nowych klientów przez konkurentów zagranicznych.

Sektory bankowe w Macedonii i Chorwacji charakteryzują się bardzo wysokim poziomem koncentracji. Wskaźnik CR5 dla obu tych gospodarek kształtuje się na poziomie 75%, co oznacza, że udział 5 największych instytucji w rynku wynosi około 3/4. W obu przypadkach także wskaźnik HHI przyjmuje relatywnie wysokie wartości. W Chorwacji waha się on od 1363 w 2004 r. do 1411 w 2014 r., uwzględniając jego spadek do 1262 w 2009 r. W Macedonii w okresie badawczym zmniejsza się on z 1685 do 1439. Tym samym potwierdza się, że stosunkowo mniejsza liczba podmiotów (Macedonia) i większa ich nierównomierność w udziale w rynku sprzyjają większym wartościom tego wskaźnika. W przypadku Serbii sytuacja jest nieco inna. Sektor bankowy charakteryzuje się tam znacznie niższym poziomem wskaźników: CR5 zmniejszyło się z 50% do 48%, zaś HHI zwiększył się z 589 do 678.

Analizując strukturę rynku pod względem liczby i wielkości banków, widać, że w każdym z omawianych krajów zachodzą różne zmiany. W Chorwacji zaobserwowano klasyczną sytuację, gdzie udział małych instytucji pod względem ich liczebności jest największy i wynosi w całym okresie badawczym co najmniej 70% wszystkich banków, ale charakteryzują się one bardzo niskim udziałem w sumie bilansowej, który nie przekracza 10% aktywów całego sektora bankowego. Banki

³¹ J. Bastian, *Banking on Southeast Europe...*, op. cit.

³² X. Vives, *Competition and stability in banking*, IESE Working Paper No. 852, 2010.

średnie charakteryzują się podobnym udziałem pod względem liczby i sumy aktywów – jest to poziom 10%.

Nieco odmienna sytuacja jest widoczna w sektorze bankowym w Macedonii. Mimo najwyższych wskaźników koncentracji rynku, udział średnich banków w całkowitej liczbie zwiększa się z 15% w 2005 r. do prawie 50% w 2014 r. Zaś udział w sumie bilansowej tej grupy banków urósł z ok. 10% w 2005 r. do ponad 30% w 2014 r. Udział małych banków pod względem liczby jest znaczący, mimo malejącej tendencji, i w 2014 r. wyniósł ponad 30%, jednak udział ich w sumie bilansowej całego sektora bankowego jest niewielki i nie przekroczył 10% w 2014 r., co świadczy o ich słabości kapitałowej.

W przypadku Serbii, która charakteryzuje się bardzo niską koncentracją rynku bankowego, widoczna jest tendencja rosnąca liczby banków dużych, z poziomu poniżej 10% do prawie 40% ogólnej liczby banków w kraju. Udział tej grupy w sumie bilansowej sektora też charakteryzuje się tendencją rosnącą, z 35% w 2004 r. do 80% w 2014 r. Podkreślić należy, że mimo spadku udziału średnich banków w sumie bilansowej z 35% do ok. 20%, ich udział w liczbie rośnie – z 20% do ponad 40%.

PODSUMOWANIE

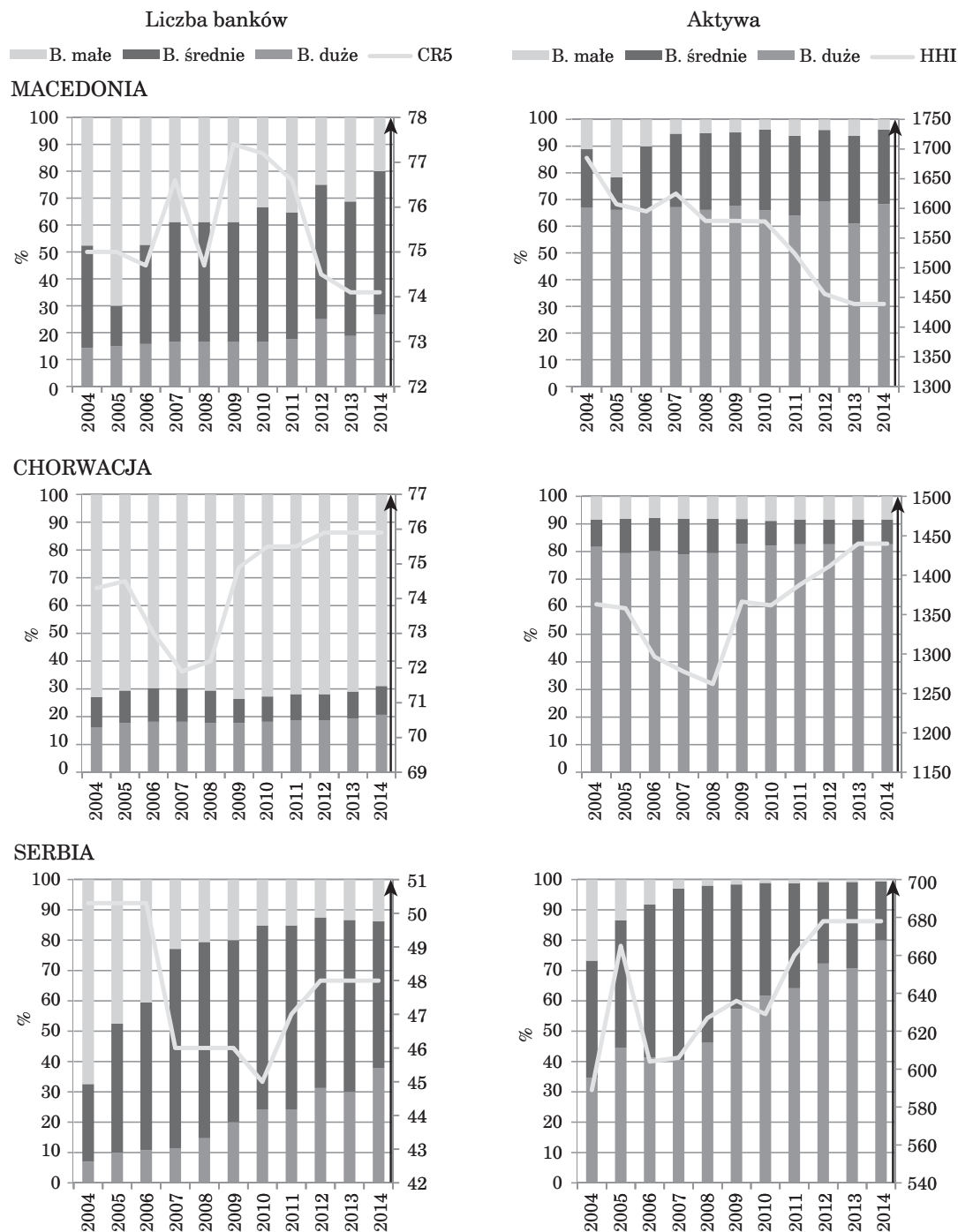
Podsumowując, należy powiedzieć, że poziom koncentracji we wszystkich omawianych krajach w okresie 2004–2014 zmniejszył się. Analizując jednak poszczególne grupy banków trzeba dodać, że zmiany te przyniosły różne konsekwencje.

W przypadku Chorwacji można wyodrębnić dwa okresy: do 2008 r. i po 2008 r. Do 2008 r. zmniejszał się wskaźnik HHI na skutek spadku liczby banków małych, a zmniejszenie wskaźnika CR5 było spowodowane wyższym tempem wzrostu sumy bilansowej banków małych i średnich w porównaniu do banków dużych. Od 2008 r. wzrost HHI, jak również CR5, był spowodowany zmianami wartości aktywów sektora bankowego jako całości. Po początkowym ich wzroście do 2011 r. o 36 mld kuna, tj. o ok. 10% w okresie 2008–2011, nastąpił spadek ich wartości o 10 mld kuna.

W przypadku Serbii wzrostowi HHI towarzyszy bardzo istotny spadek liczby banków, szczególnie małych, i ponad sześciokrotne zmniejszenie wartości ich aktywów. Spadkowi wskaźnika CR5 o 2 p.p. towarzyszy ponad dwukrotnie szybszy wzrost wielkości aktywów banków dużych w porównaniu do ich liczby.

W Macedonii zaobserwowano spadek HHI, ze względu na zmniejszającą się liczbę banków i zmniejszenie nierównomierności udziałów, mierzone wzrostem udziału aktywów banków małych i średnich z 33% do 40% sumy bilansowej całego sektora. W tym przypadku wskaźnik CR5 pozostał na zbliżonym poziomie i jest to jedyny przykład, gdzie pięć największych instytucji bankowych nie pochodzi jedynie z grupy banków dużych.

Rysunek 2. Struktura sektora bankowego wg liczby i wartości aktywów

* CR5 oraz HHI zaznaczono na prawej osi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych banków centralnych.

Streszczenie

W sektorze bankowym zjawisko konkurencji pojawiło się później niż w tradycyjnych sektorach przemysłowych, lecz w warunkach współczesnych rozwija się bardzo dynamicznie i przybiera często agresywne formy. Sektory bankowe różnią się zarówno pod względem struktur konkurencyjnych, jak i poziomów koncentracji. Celem opracowania jest zaprezentowanie struktury rynków bankowych w wybranych krajach Europy Bałkańskiej, przechodzących transformację systemową. Artykuł ma odpowiedzieć na pytanie, czy kraje wywodzące się z jednego państwa rozwijają rynek bankowy, pod względem jego struktury, w analogiczny sposób. Badanie przeprowadzono za okres badawczy 2004–2014, dla trzech sektorów, tj. w Chorwacji, Serbii oraz Macedonii, w podziale na trzy grupy banków: małe, średnie oraz duże, uwzględniając zarówno liczbę działających banków, wartość aktywów, jak i poziom koncentracji rynków.

Słowa kluczowe: konkurencja, koncentracja, sektor bankowy, Bałkany, Chorwacja, Serbia, Macedonia

Abstract

In the banking sector competition phenomenon has appeared later than in other economic sectors, but in contemporary conditions it is growing very rapidly and often takes violent forms. Banking sectors differ in terms of competitive structures and concentration levels. The aim of the article is to present the structure of banking markets in selected countries of the Balkan Europe, undergoing transformation. The article is to answer the question of whether countries originating from the same roots, are developing banking market in terms of its structure in the same way. The study was conducted for the research period of 2004–2014, for the three sectors, Croatia, Serbia and Macedonia. They were divided into three groups of banks: small, medium and large, taking into account the number of operating banks, asset value and the level of market concentration.

Key words: competition, concentration, banking sector, Balkan Europe, Croatia, Serbia, Macedonia

Bibliografia

- Allen F., Gale D., *Competition and Systemic Stability*, „Journal of Money, Credit and Banking” 2004, 36.
- Athanasoglou P.P., Brissimis S.N., Delis M.D., *Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability*, „Journal of International Financial Markets, Institutions and Money” 2008, Vol. 18, No. 2, <http://dx.doi.org/10.1016/j.intfin.2006.07.001>
- Bastian J., *Banking on Southeast Europe, Financial Sector Reform amidst Regional Economic Volatility*, „Journal of Southeast European and Black Sea Studies” 2003, Vol. 3, No. 1.
- Berger A., Klapper L.F., Turk-Ariss R., *Bank Competition and Financial Stability*, „Journal of Financial Service Research” 2009, 35.
- Bikker J.A., Shaffer S., Spierdijk L., *Assessing Competition with the Panzar-Rosse Model: The Role of Scale, Costs, and Equilibrium*, The Review of Economics and Statistics, MIT Press, 2012, Vol. 94(4).
- Boyd J.H., De Nicolo G., Jalal, A.M., *Bank Competition, Risk and Asset Allocations*, IMF Working Paper 143, 2009.
- Breyer P., *Central and Eastern Europe – The Growth Market for Austrian Banks*, „Monetary Policy & The Economy” 2004, 3.
- Bonin J., Jasan I., Wachel P., *Bank performance, efficiency and ownership in transition countries*, „Journal of Banking & Finance” 2005, No. 29 (1).
- Cabral I., Dierick F., Vesala J., *Banking Integration in the Euro Area*, ECB Occasional Paper Series 06, European Central Bank 2002.
- Clerides S., Delis M.D. & Kokas S., *A new data set on bank competition in national banking markets*, Working Paper 08-2013, University of Cyprus.
- Daniluk Z., *Bezpieczeństwo systemu bankowego w UE i w Polsce*, Warszawa 1997.
- Demirgüç-Kunt A., Levin R., *Bank Concentration: Cross Country Evidence*, 2000, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/02/10/000265513_20040210165243/additional/310436360_20050276035212.pdf
- De Nicolo G., Loukoianova E., *Bank ownership, market structure and risk*, IMF Working Papers 215, 2007.
- Drakos K., Konstantinou P., *Competition And Contestability in Transition Banking: An Empirical Analysis*, „South-Eastern Europe Journal of Economics” 2000, No. 2.
- Efthyvoulou G., Yildirim C., *Market Power in CEE Banking Sectors and the Impact of the Global Financial Crises*, „Case Network Studies & Analysis” 2013, No. 452.
- Gelos G.R., Roldos J., *Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems*, IMF Working Papers, 2002, No. 186.
- Gelos G.R., Roldos J., *Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems*, „Emerging Markets Review” 2004, No. 5.

- Gronkiewicz-Waltz H., *Bank centralny. Od gospodarki planowanej do rynkowej. Zagadnienia administracyjne*, Warszawa 1992.
- Heffernan S., *Modern Banking in Theory and Practice*, J. Wiley, New York 1996.
- Jaworski W.L., *System bankowy – podstawowe problemy*, [w:] *Współczesny bank*, W.L. Jaworski (red.), Warszawa 1998.
- Jimenez G., Lopez J.A., Saurina J., *How does competition affect bank risk-taking?*, „Journal of Financial Stability” 2013, Vol. 9, Issue 2.
- Kil K., *Poziom koncentracji a stabilność finansowa sektorów bankowych krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2015, nr 110.
- Koncentracja w sektorze bankowym w Polsce. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013.
- Koutsomanoli-Filippaki A., Mamatzakis E., Staikouras C., *Banking inefficiency in Central and Eastern European countries under a quadratic loss function*, „Emerging Markets Review, Elsevier” 2009, Vol. 10(3).
- Koutsomanoli-Filippaki A., Mamatzakis E., Staikouras C., *Competition and concentration in the banking sector of the South Eastern European region*, „Emerging Markets Review” 2005, Vol. 6, Issue 2, June.
- Liikanen E., *Final Report of the High-level Expert Group on Reforming the Structure of the EU Banking Sector*, Brussels 2012.
- Pawłowska M., *Competition, concentration and foreign capital in the Polish banking sector (prior and during the financial crisis)*, National Bank of Poland Working Papers, 2012, No. 130.
- Rethinking the Role of the State in Finance*, World Bank, Washington 2013.
- Sathye M., *The Impact of Foreign Banks on Market Concentration: The Case of India*. Applied Econometrics and International Development, 2002 (AEEADE), Vol. 2–1, <http://www.ideas.repec.org/s/ea/aeinde.html>
- Solarz J.K., *W poszukiwaniu modelu systemu bankowego dla Polski*, Warszawa 1994.
- Stępień K., *Konsolidacja a efektywność banków w Polsce*, Warszawa 2004.
- Uhde A., Heimeshoff U., *Consolidation in Banking and Financial Stability in Europe*, „Journal of Banking and Finance” 2009, t. 33.
- Vives X., *Competition and stability in banking*, IESE Working Paper No. 852, 2010.
- Weill L., *Bank competition in the EU: How has it evolved?*, „Journal of International Financial Markets, Institutions and Money” 2013, Vol. 26.
- Wheelock D.C., Wilson P.W., *Evaluating the Efficiency of Commercial Banks: Does Our View of What Banks Do Matter?*, Review of Federal Reserve of St. Louis 1995.
- Yıldırım H., Philippatos G., *Efficiency in Banks: Recent Evidence from the transition economies of Europe 1993–2000*, „European Journal of Finance” 2007, No. 13.